

SAAMELAISKÄRÄJIEN ESITYKSET HALLITUSOHJELMAAN

Saamelaiskäräjien esitykset tulivat historiallisesti kirjattua Kataisen hallituksen ohjelmaan 2011-2015. Saamelaiskäräjät näkee ratkaisun alkuperäiskansan keskeisille haasteille Suomen valtion sekä Saamelaiskäräjien jatkuvassa ja tiiviissä yhteistyössä. Saamelaiskäräjät esittää hallitusohjelmaan seuraavia kirjauksia, jotka turvaavat ja kehittävät saamelaisten asemaa alkuperäiskansana, ja joiden edistäminen tukisi Suomen kansainvälisten velvoitteiden toimeenpanoa. Saamelaiskäräjien hallitusohjelmatavoitteet tuovat esille konkreettisia toimenpide-esityksiä saamelaisten oikeusaseman, saamen kielten sekä kulttuurin kehittämiseksi hallituskaudelle 2015-2019.

1. SAAMELAISKÄRÄJIEN KÄRKITAVOITTEET

- 1) Saamelaisten oikeusaseman ja itsemääräämisoikeuden turvaaminen ja kehittäminen lainsäädännössä Suomen kansainvälisten velvoitteiden mukaisesti sekä saamelaisen kulttuuri-itsehallinnon turvaaminen resursoinnilla
- 2) Saamen kielten elinvoimaisuuden turvaaminen
- 3) Perinteisten saamelaislinkeinojen aseman kehittäminen
- 4) Saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon toiminta- ja vaikutusmahdollisuuksien kehittäminen sosiaali- ja terveystalvelujen suunnittelua, järjestämistä, arviointia, kehittämistä ja tutkimusta koskevissa asioissa
- 5) Saamelaisopetuksen kokonaisvaltaisen kehittämissuunnitelman laatiminen sekä saamelaislasten ja -nuorten oikeuksien turvaaminen omaan kieleensä ja kulttuuriinsa koko Suomessa

2. KÄRKITAVOITTEIDEN TARKEMPI KUVAUS JA PERUSTELUT SEKÄ SAAMELAISKÄRÄJIEN ESITYKSET

2.1. Saamelaisten oikeusaseman ja itsemääräämisoikeuden turvaaminen ja kehittäminen Suomen kansainvälisten velvoitteiden mukaisesti

Saamelaisille on turvattu perustuslaissa kulttuurinen itsehallinto, joka koskee saamelaisten kotiseutualueella saamen kieltä ja kulttuuria. Aitoa, itsenäistä päätösvaltaa Saamelaiskäräjillä on ainoastaan rajatusti koskien eräitä saamelaisten käyttöön tarkoitettuja määrärahoja¹. Saamelaiskäräjien nykyinen itsemääräämisoikeus rajoittuu lausuntojen ja esitysten kautta yhteisen mielipiteen esittämiseen ja saamelaisten yhteiseen edustukseen Saamelaiskäräjien kautta². Saamelaiskäräjät antaa vuosittain keskimäärin 70 esitystä, aloitetta ja lausuntoa. Suurin osa lausunnoista liittyy maankäyttöön, yhdyskuntasuunnitteluun, ympäristöasioihin ja tällä tavoin

¹ Saamelainen kulttuurimääräraha 176 000 €, oppimateriaalimääräraha 500 000 €, valtionavustus saamenkielisten varhaiskasvatus-, sote-palvelujen turvaamiseksi 600 000 €, valtionavustus saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan turvaamiseksi 700 000 €

² Saamelaiskäräjälaki 5 §, 6 §, 9 §

perinteisten saamelaiselinkeinojen harjoittamisedellytyksiin. Saamelaisten itsemääräämisoikeus kansana ei toteudu, koska saamelaisten itsehallinto on rajattu koskemaan vain kieltä ja kulttuuria. Itsehallintoon ei kuulu saamelaiselinkeinojen turvaaminen, vaikka perinteiset elinkeinot nauttivat perustuslain suojaa osana saamelaiskulttuuria. Suomi on saanut lukuisia suosituksia ja kehotuksia parantaa saamelaisten itsemääräämisoikeutta.

Edellisen hallituskauden aikana eduskuntakäsittelyyn asti edennyt esitys uudeksi saamelaiskäräjäläiksi jäi vahvistamatta huhtikuussa 2015 päättyneellä eduskuntakaudella. Saamelaiskäräjälakia on näin ollen edelleen tarpeen päivittää saamelaisten oikeusaseman ja itsemääräämisoikeuden kehittämiseksi huomioiden Suomen kansainväliset velvoitteet. Saamelaiskäräjälaki on monilta osin vanhentunut, ja kaipaisi kipeästi uudistusta.

ILO:n sopimus nro 169 on yhdessä YK:n alkuperäiskansoja koskevan julistuksen kanssa alkuperäiskansajuridiikan kulmakivi luoden pohjan kansainväliselle alkuperäiskansaoikeudelle. Saamelaiskäräjät näkee yleissopimuksen ratifioinnin avaimena kansojen väliseen vuoropuheluun, joka edesauttaa saamelaisten mahdollisuutta kehittää ja ylläpitää kulttuuriaan. Saamelaiset alkuperäiskansana kamppailevat päivittäin kulttuurinsa elinvoimaisuuden turvaamisen puolesta. Saamelaiskäräjille on välittynyt yhteisöltä vahva viesti sopimuksen ratifioinnin tärkeydestä ja siitä, että sopimus saisi saamelaisten äänet paremmin kuuluville heitä koskevassa päätöksenteossa. Niin ILO 169 kuin YK:n alkuperäiskansajulistus painottavat päätöksen teossa ns. vapaata ja tietoon perustuvaa ennakkosuostumusta, joka velvoittaa alkuperäiskansojen osallistumista heitä koskevaan päätöksen tekoon (free, prior and informed consent). Saamelaiskäräjät saamelaisten virallisena edustajana puoltaa vahvasti sopimuksen ratifiointia ja vetoaa Suomen hallitukseen sopimuksen ratifioinnin puolesta.

Suomi oli laatimassa YK:n julistusta alkuperäiskansojen oikeuksista sekä oli aktiivisesti mukana nk. alkuperäiskansojen maailmankonferenssin loppuasiakirjan laatimisessa. Lisäksi Suomen valtio osallistui syksyllä 2014 yleiskokoukseen, jossa loppuasiakirja hyväksyttiin, erittäin merkittävällä kokoonpanolla sitoutuen edistämään loppuasiakirjan tavoitteita. Suomen valtion tulee yhdessä Saamelaiskäräjien kanssa aloittaa toimenpiteet loppuasiakirjan 3 ja 20 artiklojen hengessä alkuperäiskansajulistuksen toimeenpanemiseksi kansallisella tasolla. Huomattavaa on, että Suomi on sitoutunut kannustamaan valtioita loppuasiakirjan 6 artiklassa ILO 169 -sopimuksen ratifiointiin ja näin sen odotetaan itsekin toimivan. Lisäksi Suomi on lupautunut 7 ja 8 artikloissa konkreettisiin kansallisiin toimiin sekä toimintasuunnitelman tai strategian laatimiseen alkuperäiskansajulistuksen toimeenpanemiseksi.

Yhteispohjoismainen asiantuntijaryhmä luovutti marraskuussa 2005 ehdotuksen pohjoismaiseksi saamelaisopimukseksi. Pohjoismainen saamelaisopimuksen tavoitteena on luoda saamelaisten oikeusasemaa koskeva yhdenmukainen pohjoismainen säätely helpottaen saamelaisten rajoja ylittävää yhteistyötä monella eri tasolla. Sopimuksen jatkovalmistelu sekä ratifiointi ovat yksi Saamelaiskäräjien vaalikauden 2012-2015 toimintasuunnitelman keskeisistä tavoitteista.

Saamelaisten perustuslaillinen kulttuuri-itsehallinto koskee saamelaisten kotiseutualuetta. Saamelaiskäräjien tilastojen mukaan yli 60 % saamelaisista asuu saamelaisten kotiseutualan ulkopuolella. Saamelaiskäräjien tehtäviä tulisi muuttaa siten, että Saamelaiskäräjät edistää ja valvoo saamelaisten perustuslaillisia alkuperäiskansaoikeuksia myös saamelaisten kotiseutualan ulkopuolella.

Saamelaiskäräjillä on kuluvina vuosina ollut resursseja perustuslaillisen tehtävänsä hoitamiseen noin 1,6 miljoonaa euroa. Rahoitus on täysin riittämätön Saamelaiskäräjien jatkuvasti lisääntyviin

tehtäviin nähden. Myös edunvalvonta ja poliittinen toiminta vaativat yhä enemmän Saamelaiskäräjien osallistumista ja panostusta. Saamelaiskäräjien alhainen resurssitaso vaikeuttaa saamelaisten perustuslaillisen itsehallinnon toteutumista ja lakisääteisten tehtävien hoitoa. Nykyisillä resursseilla Saamelaiskäräjät ei pysty kehittämään saamelaista kulttuuri-itsehallintoa.

Saamelaiskäräjät esittää hallitusohjelmaan saamelaisten oikeusaseman ja itsemääräämisoikeuden turvaamiseksi ja kehittämiseksi seuraavaa:

- A) *Saamelaiskäräjälain uudistamistyön jatkaminen*
- B) *ILO 169 -sopimuksen ratifiointiprosessin jatkaminen ja sopimuksen edellyttämien lakimuutoksien toteuttaminen*
- C) *YK:n alkuperäiskansajulistuksen toimeenpano*
- D) *Pohjoismaisen saamelaissopimuksen jatkovalmistelu ja ratifiointi*
- E) *Saamelaiskäräjien tehtävien muuttaminen siten, että Saamelaiskäräjät edistää ja valvoo saamelaisten perustuslaillisia alkuperäiskansaoikeuksia myös saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella*
- F) *Saamelaiskäräjien toimintaresurssien merkittävä ja pysyvä parantaminen nykyisestä rahoitustasoa nostamalla*

2.2. Saamen kielten elinvoimaisuuden turvaaminen

Saamen kielillä tarkoitetaan inarin-, koltan- ja pohjoissaamen kieliä. Kaikki kolme saamen kieltä ovat uhanalaisia kieliä, joista inarinsaame ja koltansaame ovat erittäin uhanalaisia³. Pohjoissaamea puhuu tällä hetkellä noin 2500 puhujaa, koltan ja inarinsaamea noin 350 puhujaa. Vaikka elvytystoimet saamen kielten hyväksi ovat olleet huomattavia, ovat kielet edelleen vaarassa hävitä kokonaan.

Saamen kielten käyttäjillä ei ole tällä hetkellä Kotusta⁴ vastaavaa toimielintä, joka huolehtisi terminologiatyöstä, normituksesta, nimistöpalvelusta, paikannimistöä ja neuvonnasta saamen kieliä koskevissa kysymyksissä. Kaikille näille tehtäville ja palveluille on erittäin suuri tarve. Saamelaiset haluavat itse ottaa vastuun saamen kielten kielenhuollosta, kielten kehittämisestä ja terminologiatyöstä vaaliakseen saamen kieliä. Valtioiden rajat halkovat saamen kielten puhuma-alueita, ja siksi Suomen, Venäjän, Norjan ja Ruotsin on tehtävä yhteistyötä saamen kielten säilymiseksi ja kehittämiseksi. Kieliyhteistyön ja saamen kielten kielenhuollon, terminologia- ja normitustyön järjestämiseksi ovat Suomen, Norjan ja Ruotsin Saamelaiskäräjät yhdessä luoneet Sámi Giellagáldu (Saamen Kielikaltio) - saamen kielten ammatti- ja resurssikeskuksen. Keskus toimi Interreg IV A Pohjoisen Sápmi ohjelman rahoituksen turvin 1.1.2013 – 30.6.2014. Keskuksen toiminta päättyi pysyvän rahoituksen puutteeseen. Hankkeelle ollaan hakemassa jatkorahoitusta, jonka aikana tavoitteena on, että toiminta vakinaistetaan.

Vuonna 2012 valmistui toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi toimenpide-ehdotuksineen⁵. Valtioneuvosto teki periaatepäätöksen toimenpiteistä saamen kielen elvyttämiseksi 3.7.2014⁶. Saamen kielen elvytysohjelman toimenpiteiden toteutus on vielä alkutekijöissään, eikä toimenpiteitä varten ole osoitettu juurikaan erillisiä resursseja. YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja

³ UNESCO (<http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap>).

⁴ Kotus - Kotimaisten kielten laitos on suomen ja suomenruotsin kielenhuollosta, neuvonnasta ja opastuksesta vastaava opetus- ja kulttuuriministeriön alainen asiantuntijalaitos (http://www.kotus.fi/tietoa_kotuksesta).

⁵ <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2012/liitteet/tr07.pdf?lang=fi> (OKM 2012:7)

⁶ http://minedu.fi/export/sites/default/OPM/Verkkouutiset/2014/07/liitteet/periaatepaatos_fi.pdf

sivistyksellisiä oikeuksia koskevaa sopimusta (TSS)⁷ valvova komitea antoi 28.11.2014 suosituksen Suomelle tehostaa TSS-sopimuksen toimeenpanoa⁸. Komitea kehottaa Suomea mm. varmistamaan saamen kielen elvytysohjelman tehokkaan toimeenpanon turvaamalla ohjelman toimeenpanolle riittävät resurssit sekä lisäämällä opettajien määrää. Komitea myös kehottaa Suomea varmistamaan opetuksen saatavuuden saamen kielillä saamelaisten kotiseutualueella ja sen ulkopuolella, jotta voidaan säilyttää, suojella ja edistää saamelaisten kulttuuria.

Suomi on sitoutunut suojelemaan ja edistämään saamen kielten säilymistä. Suomi on ratifioinut Euroopan neuvoston alueellisia kieliä ja vähemmistökieliä koskeva kieliperuskirjan⁹ ja kansallisia vähemmistöjä koskevan puiteyleissopimuksen¹⁰. Kieliperuskirjaa ja puiteyleissopimusta valvovat asiaturvajakomiteat ovat antaneet Suomelle useita suosituksia ja kommentteja sekä kieliperuskirjan toimeenpanosta¹¹ että puiteyleissopimuksen määräysten toimeenpanosta¹². Saamen kielten uhanalaisuuden vuoksi on tärkeää, että seuraavan saamen kielten elvytys- ja ylläpito-ohjelman laatiminen käynnistetään pikaisesti.

Saamelaiskäräjät esittää hallitusohjelmaan saamen kielten elinvoimaisuuden turvaamiseksi seuraavaa:

- G) Sámi Giellagáldun toiminta vakinaistetaan ja sille osoitetaan pysyvä rahoitus*
- H) Toteutetaan toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi sekä turvataan sen täysimääräinen resursointi*
- I) Aloitetaan seuraavan saamen kielten elvytys- ja ylläpito-ohjelman laatiminen*

2.3. Perinteisten saamelaislinkeinojen aseman kehittäminen

Saamelaisessa yhteiskunnassa elinkeinon ja kulttuurin välinen yhteys on keskeinen; elinkeinot muodostavat materiaalisin pohjan saamelaisten kulttuurille ja identiteetille ja ylläpitävät saamelaisten kotiseutualueen elinvoimaisuutta, saamen kieliä, perinteistä tietoa, luontosuhdetta ja saamelaiskulttuurin yhteisöllisyyttä. Saamelainen kulttuuri, kieli ja perinteinen tieto säilyvät ja siirtyvät sukupolvelta toiselle ainoastaan aktiivisessa käytössä; jotta ne säilyvät elinvoimaisina, tulee niitä ylläpitävien saamelaislinkeinojen myös säilyä elinvoimaisina ja kehittyä vastaamaan modernin yhteiskunnan haasteisiin. Tämä edellyttää kuitenkin saamelaisten mahdollisuutta itse ohjata elinolojaan ja tukea elinkeinopolitiikan kautta saamelaiskulttuurin kannalta keskeisiä elementtejä. Saamelaislinkeinojen suojan turvaaminen lainsäädännössä, hallinnossa ja resursoinnissa on saamelaiskulttuurin ja saamen kielten säilymisen edellytys.

Saamelaisten oikeudellinen asema on perustuslaissa vahva ja Suomen ratifioimat kansainväliset ihmisoikeussopimukset suojelevat saamelaiskulttuuria. Perinteiset saamelaislinkeinot – poronhoito, kalastus, metsästyminen, keräily ja käsityö ovat osa saamelaisten perustuslain suojelemaa kulttuurimuotoa. Perinteisten elinkeinojen osalta oikeudellinen suoja ei kuitenkaan toteudu, sillä niitä ohjaava erillinen lainsäädäntö ei tunnusta perinteisten saamelaislinkeinojen kulttuurisesta ulottuvuudesta johtuvia erityistarpeita: poronhoitoa ohjaa poronhoitolaki, kalastusta kalastuslaki ja metsästyminen metsästyslaki. Esimerkiksi poronhoitoa ohjataan ja tuetaan pääsääntöisin samoista elinkeinopoliittisista

⁷ <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760006>

⁸ <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=138179&GUID={B10C5687-1218-4E6A-B5CA-FC10944E7BD5}>

⁹ <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980023>

¹⁰ <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980002>

¹¹ <http://formin.fi/Public/default.aspx?contentid=66823>

¹² <http://formin.fi/Public/default.aspx?contentid=67435>

lähtökohdista kuin maataloutta¹³; voimassa oleva poronhoitolaki ei tunnista saamelaista poronhoitoa, eikä siksi kykene vastaamaan sen erityistarpeisiin. Saamenkäsityöllä vastaavasti ei ole minkäänlaista elinkeinopoliittista asemaa, eikä sitä varten ole olemassa erillistä tukijärjestelmää, vaan käsityöläisten tuki perustuu yritystukiin.

Myöskään saamelaisia perinteisiä elinkeinoja koskevat, suomalaisen yhteiskunnan raameihin luodut hallinto- ja rahoitusjärjestelmät eivät tunnusta saamelaiselinkeinoja osana perustuslain ja kansainvälisten sopimusten suojelemaa saamelaiskulttuuria, vaan tarkastelevat elinkeinoja tuottavuuden näkökulmasta. Saamelaisen yhteiskunnan kulttuurin ja elinkeinon keskeisen yhteyden vuoksi perinteiset elinkeinot siirtyvät perimätietona sukupolvilta toisille. Nykyinen tukipolitiikka ei kuitenkaan ota huomioon tätä erityispiirrettä, vaan velvoittaa luopumistukijärjestelmällä vanhemman sukupolven luopumaan elinkeinostaan pysyvästi. Tämä vaarantaa perinteisen tieto-aidon siirtymisen seuraavalle sukupolvelle. Tarvetta olisikin muuttaa tukijärjestelmää enemmän perinteiset saamelaiset elinkeinot huomioon ottavaksi esimerkiksi kehittämällä oppisopimustoimintaa sekä porrastaen luopumistukijärjestelmää siten, että luopuva sukupolvi ei jäisi kokonaan elinkeinon ulkopuolelle.

Saamelaiskäräjille tulisi perustaa valtion rahoituksella saamelainen elinkeinorahasto, jolla tuetaan saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamista (poronhoito, kalastus, metsästys, keräily ja käsityö). Saamelaisen elinkeinorahaston perustamisella pyritään turvaamaan saamelaisen perinteisen tiedon ja elinkeinojen elinvoimaisuus lisäämällä elinkeinojen kannattavuutta ja kehittämällä elinkeinojen harjoittamisedellytyksiä saamelaiskulttuurin mukaisesti. Tällä tavalla rohkaistaan myös nuoria alkamaan näiden elinkeinojen harjoittajiksi sekä tuetaan uusien, saamelaiskulttuuriin pohjautuvien innovaatioiden ja yritysten syntymistä. Tukimuotona voidaan mainita esimerkiksi paimennustuki.

Perinteisten saamelaiselinkeinojen sovittaminen muuhun alueella tapahtuvaan maankäyttöön ei ole sujunut ongelmitta. Edellisten hallitusten aikana Suomen lainsäädäntöä on uudistettu useiden erityislakien osalta. Mm. vesilakiin, kaivoslakiin ja ympäristönsuojelulakiin on otettu ns. saamelaiskulttuurin heikentämiskielto -pykälät. Uuteen kaivoslakiin on kaivosviranomaiselle (Tukes) lisäksi asetettu 38 §:n muodossa velvoite arvioida erilaisten hankkeiden vaikutuksia saamelaiskulttuurille. Tämä on kuitenkin osoittautunut ongelmalliseksi, sillä saman viranomaisen täytyy ottaa huomioon myös alueen työllisyyskysymykset. Jo pelkästään tätä intressiristiriidan mahdollisuutta silmällä pitäen, ei nykyistä käytäntöä saamelaisten kotiseutualueen maankäyttöön liittyvissä kysymyksissä erityisesti kaivoslain 38 §:n soveltamiseen liittyen voida pitää oikeusvaltioperiaatteen mukaisena, eivätkä objektiivisuuden, läpinäkyvyyden ja asianmukaisuuden vaatimukset toteudu. Tästä syystä Suomen ja Euroopan ainoan alkuperäiskansan luottamus kaivosviranomaisen toimintaan on kadonnut. Yksi hallinnollinen ratkaisumalli siitä, miten saamelaisten kotiseutualueen maankäyttöön liittyvää vaikutusten arvioinnin ongelmakokonaisuutta voisi esittää ratkaistavaksi, olisi kaivoslain ja ympäristönsuojelulain mukaisten arviointitehtävien kokoaminen keskitetyksi yhden ulkopuolisen ja riippumattoman asiantuntijaviranomaisen tehtäväksi. Tämä takaisi paremmat tulokset työn laadun suhteen sekä parantaisi puolueettomuutta sekä läpinäkyvyyttä.

Saamelaiskäräjät esittää hallitusohjelmaan perinteisten saamelaisten elinkeinojen turvaamiseksi seuraavaa:

J) Suomen poronhoitolainsäädännön uudistus toimivammaksi ja tehokkaammaksi saamelainen

¹³ Poronhoitoa tuetaan maatalouden rakenne- ja ympäristötuista sekä EU:n investointi- ja kehittämistuin. Lisäksi toimintaedellytyksiä voidaan edistää tukemalla markkinoiden ja tuotannon kehittämistä. Keskeisiä poroelinkeinojen tukimuotoja ovat porotalouden eläinohjain tuki sekä poro- ja luontaiselinkeinojen rahoituslain mukaiset investointiavustukset ja -lainat.

poronhoito sekä siidajärjestelmä huomioon ottaen (poronhoitolain uudistustarpeiden määrittämisessä kuullaan saamelaisten kotiseutualueen paliskuntia, minkä jälkeen tämä osio täydentyy)

- K) Oppisopimustoiminnan kehittäminen sekä luopumistukijärjestelmän uudistaminen vastaamaan paremmin saamelaisporonhoidon tarpeita, esim. muuttamalla eläkejärjestely porrastetuksi luopumistukijärjestelmäksi, jolloin ikääntyvä poronhoitaja voisi luopua poroistaan useassa erässä nykyisin kertaluopumisen sijaan*
- L) Perustetaan valtion rahoituksella Saamelaiskäräjien yhteyteen saamelainen elinkeinorahasto, jolla tuetaan saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamista ja niihin liittyvien uusien saamelaiskulttuurinmukaisten elinkeinomuotojen kehittymistä*
- M) Saamelaiskäräjät esittää hallitusohjelmaan saamelaisten kotiseutualueen maankäyttöön liittyvien arviointitehtävien siirtämistä keskitetysti yhden asiantuntijaviranomaisen hoidettavaksi perustamalla uusi Tukesista ja muista olemassa olevista viranomaisista riippumaton viranomainen*

2.4. Saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon toiminta- ja vaikutusmahdollisuuksien kehittäminen sosiaali- ja terveystarpeiden suunnittelua, järjestämistä, arviointia, kehittämistä ja tutkimusta koskevissa asioissa

Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut tutkimuksen (Heikkilä, Laiti-Hedemäki, Pohjola 2013) mukaan saamelaisten palvelutyytyväisyys ja palvelujen saatavuus ovat yleistasoltaan selvästi Suomen keskimääräistä tasoa alhaisempia. Saamelaisten kotiseutualueella palvelujen järjestäminen on haastavaa erityisen poikkeuksellisen harvan asutuksen ja erittäin laajan pinta-alan vuoksi, joka ilmenee epävarmuutena palvelutarjonnan jatkuvuudessa ja palvelujen riittämättömyytenä. Tärkeimpiä ajankohtaisia haasteita ovat saamelaisten aseman, saamenkielisten palvelujen saatavuuden ja kehittämistyön turvaaminen sekä osaamisen ja asiantuntijuuden vahvistaminen. Tähän liittyen on varmistettava riittävä resurssipohja palvelujen tuotantoon sekä kehittämiseen.

Saamenkielisten palvelujen saatavuus on edelleen vähäistä. Parhaiten on tarjolla saamenkielistä päivähoitoa ja kielipesätoimintaa sekä vanhusten kotiapua. Heikkilän ym. (2013, 155-156) tutkimuksen mukaan yhdenvertaisuusnäkökulmasta tarkasteltuna voidaan sanoa, että saamelaiset ovat eriarvoisessa asemassa palvelutuotannossa valtaväestöön nähden etenkin niiden palvelujen suhteen, jotka perustuvat saamen kielen käyttöön. Sellaisia palveluja ovat lapsi- ja vanhuspalvelut sekä erilaiset terapia- ja kuntoutuspalvelut. Äidinkieleltään saamelaiset ikäihmiset ja muistisairaat joutuvat edelleenkin heille vieraskielisiin hoiva- ja laitospalveluihin ja etäälle läheisverkostoistaan. Saamenkielisiä psykososiaalisia palveluja ei ole saatavilla. Vain Utsjoen kunta ostaa pohjoissaamenkielisiä palveluita Norjan puolelta. Enontekiöllä on kehitetty pohjoissaamenkielistä ja kulttuurilähtöistä päihdetyötä. Palvelujen saamenkielisyyden ohella on tärkeä turvata myös niiden kulttuurilähtöisyys. Palvelutuotannossa tulisi pystyä entistä paremmin räätälöimään palveluja käyttäjäryhmien tarpeita vastaaviksi niin, että ne huomioivat asiakkaiden elämäntilanteet. Esimerkiksi perinteisten elinkeinojen harjoittajien epäsäännölliset työajat ja työhuiput edellyttävät joustavia palveluratkaisuja.

Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen (Poske) valtakunnalliseksi erityistehtäväksi on määritelty saamenkielisen väestön palvelutarpeiden huomioon ottaminen tarpeellisissa tehtävissä. Posken saamelaisyksikkö toteuttaa käytännössä valtakunnallista erityistehtävää yhteistyössä muiden Posken yksiköiden kanssa. Saamelaisyksikön keskeisenä tavoitteena on saamelaisten sosiaali- ja terveystarpeiden saatavuuden parantaminen, sisällöllinen ja laadullinen kehittäminen, vaikuttavuuden arviointi sekä niihin liittyviin tutkimus- ja koulutustarpeisiin vastaaminen.

Saamelaisyksikkö on toiminut Saamelaiskäräjien yhteydessä ja saamelaisyksikkö tulisi säilyttää Saamelaiskäräjien yhteydessä myös jatkossa. Saamenkielisten palvelujen kehittämistä varten tarvitaan oma, osaava henkilöstö ja organisaatiomuodossa pitää turvata saamelaisten kulttuuri-itsehallinto ja päätösvallan toteutuminen. Saamenkielisten palvelujen kehittämisessä tulee huomioida myös rajat ylittävä yhteistyö.

Saamelaiskäräjät esittää hallitusohjelmaan saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen turvaamiseksi ja kehittämiseksi seuraavaa:

- N) Laadukkaiden saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaali- ja terveystalvelujen saatavuuden turvaaminen kolmella saamen kielellä rajayhteistyö huomioiden*
- O) Koulutetun saamenkielisen ammattihenkilöstön saatavuuden parantaminen*
- P) Saamelaisten terveyttä ja hyvinvointia koskevan ajantasaisen tiedon tuottaminen*
- Q) Saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen kehittämisresurssien turvaaminen (Posken saamelaisyksikkö)*

2.5. Saamelaisopetuksen kokonaisvaltaisen kehittämissuunnitelman laatiminen sekä saamelaislasten ja -nuorten oikeuksien turvaaminen omaan kieleensä ja kulttuuriinsa koko Suomessa

Saamelaisopetus on yksi suomalaisen koulun pienistä erityiskysymyksistä ja joka jää usein huomiotta suurempien asioiden vuoksi. Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen edellytyksiä on parannettu peruskoulun ensimmäiseltä vuosikymmeneltä lähtien. 2000-luvun aikana on kuitenkin tapahtunut muutoksia, joiden seurauksena saamelaisopetusta koskevat toiminnalliset ja rahoitussäännökset tulisi tarkistaa ja opetuksen asema turvata nykyistä kestävämmällä tavalla. Nykytilanteessa yli puolet maan perusopetusikäisistä saamelaislapsista ja -nuorista ei saa lainkaan oman kielensä opetusta ja jää siten luku- ja kirjoitustaidottomaksi omassa kielessään. Saamen kielen elvyttämisen toimenpideohjelma sisältää toimenpiteitä mm. saamelaisopetuksen kehittämiseksi ja turvaamiseksi koko maassa, saamen kieli toisena-kielenä oppimisvaihtoehdoista, saamelaisia ja heidän kulttuuriaan koskevan tiedon lisäämisestä perusopetuksessa sekä etäyhteyden hyödyntämisestä saamelaisopetuksessa.

Yllämainitut linjaukset toimivat ratkaisuna useaan saamelaisopetuksen keskeiseen ongelmaan. Perusopetuslain (L 1998/628) mukaan saamen kieli voi olla perusopetuksen *opetuskieli*. Saamelaisten kotiseutualueella asuvien saamen kieltä osaavien oppilaiden opetus tulee lain mukaan antaa pääosin saamen kielellä. Säännökset koskevat periaatteessa koko maata, mutta saamelaisopetuksen järjestäminen käytännössä kotiseutualueen ulkopuolella on osoittautunut hyvin vaikeaksi. Tämä on yksi suurimpia haasteita, sillä 70 % saamelaislapsista ja -nuorista asuu saamelaisalueen ulkopuolella. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa saamelaisen yhteisön, kulttuurin ja saamelaisten historian tuntemus on asetettu selkeäksi tavoitteeksi ainoastaan koskien saamenkielistä opetusta. Tästä johtuen saamelaisista ei opeteta valtakunnallisesti, eivätkä suomalaiset oppimateriaalin valmistajat juurikaan huomioi saamelaisten olemassaoloa. Tämä rakenteellinen ongelma heikentää saamelaisen ja suomalaisen yhteiskunnan yhteistyötä saamelaisen kulttuurin turvaamiseksi. Lisäksi hyvän kieli- ja ammattitaidon omaavista opettajista sekä oppimateriaalista on jatkuvaa puutetta. Etäopetusmahdollisuuksia tulisi parantaa huomattavasti ja saamen kielen opiskelua toisena kielenä kehittää sekä turvata kielen opiskelun jatkuvuus ylemmille koulutasoille aina lukion ylioppilastutkintoon asti.

Suomen valtio on sitoutunut osaltaan edistämään nuorten yhteenkuuluvuutta ja kielellistä ja kulttuurillista virkistymistä. Saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston tehtävänä on valmistella saamelaisnuoria tai saamelaisnuorten elinoloja ja hyvinvointia koskevat lausunnot, aloitteet ja muut

kannanotot, edistää saamelaisnuorten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia ympäri Suomen sekä vahvistaa saamelaisnuorten kuuluvuutta saamelaiskulttuuriin. Koska saamelaislapset ja -nuoret asuvat laajalla alueella, tarvitsee nuorisoneuvosto lisää resursseja kattamaan toimintansa koko Suomen alueella.

Nuorisolain uudistuksessa on turvattava Saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston asema ja huomioitava saamelaisnuorten erityistarpeet. Nuorisoneuvosto haluaisi tukea saamelaisnuoria paremmin ja nuorisoneuvosto ehdottaakin erillisen nuorisomäärärahan perustamista nuorisoneuvoston alaisuuteen. Saamenkielistä kunnallista nuorisotoimintaa järjestetään ainoastaan Utsjoen kunnassa erityisprojektin turvin. Lisäksi on puutetta nuorille tarkoitetuista saamenkielisistä materiaaleista. Saamelaisista nuorisomäärärahasta voisi hakea avustusta erilaisiin tarkoituksiin, mutta sillä myös olisi tarkoitus rahoittaa pysyvästi Ofelaš-toimintaa, jonka nuorisoneuvosto on aloittanut kokeiluna vuonna 2014. Toiminnan tärkein tavoite on lisätä valtaväestön nuorten tietoisuutta saamelaisista palkkaamalla saamelaisnuoria kiertämään yläkouluissa ja lukioissa kertomassa saamelaisuudesta.

Saamelaiskäräjät esittää hallitusohjelmaan saamelaisopetuksen kokonaisvaltaiseksi kehittämiseksi sekä saamelaislasten ja -nuorten oikeusaseman turvaamiseksi seuraavaa:

- R) Hallitus laatii yhteistyössä Saamelaiskäräjien kanssa saamelaisopetuksen kokonaisvaltaisen kehittämissuunnitelman, jossa huomioidaan saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen kehittämistarpeet kaikkien kolmen Suomessa puhutun saamen kielen osalta*
- S) Turvataan kaikille maan saamelaislapsille ja -nuorille mahdollisuus oman kielen ja omakieliseen opetukseen heidän asuinpaikastaan riippumatta*
- T) Turvataan oman kielen oppiminen ja kielellinen kehittyminen sekä saamea ensimmäisenä että toisena kielenään puhuville lapsille ja nuorille*
- U) Turvataan varhaiskasvatuksessa alkaneen saamen kielten elpymisen jatkuminen oppivelvollisuuskoulussa ja saamenkielisen koulutien jatkuminen varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle, korkeakouluihin ja yliopistoihin*
- V) Turvataan saamenkielisten opettajien saatavuus, saamenkielisen oppimateriaalityön resurssit ja lisätään saamelaisia koskevaa opetussisältöä kaikille yhteisessä suomen- ja ruotsinkielisessä opetuksessa esimerkiksi tuottamalla digitaalista oppimateriaalia saamelaisyhteisöstä ja -kulttuurista, saamelaisien historiasta, itsehallinnosta ja asemasta maan ainoana alkuperäiskansana*
- W) Saamelaislasten ja -nuorten oikeudet omaan kieleen ja kulttuuriin turvataan koko Suomen alueella*
- X) Saamelaiskäräjille osoitetaan saamelainen nuorisomääräraha saamenkielisen nuorisotoiminnan kehittämiseksi*
- Y) Nuorisolain uudistuksessa turvataan Saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston asema ja saamelaisnuorten erityistarpeet*

Inarissa 15.5.2015

Tiina Sanila-Aikio
puheenjohtaja

Pia Ruotsala
ma. hallintopäällikkö

(Saamelaiskäräjien esitysten valmisteluun ovat osallistuneet Saamelaiskäräjien lautakunnat esittelijöineen sekä Saamelaiskäräjien hallitus.)